

ಕಿತ್ತೂರಿನ ಅವಿಸ್ಮರಣೀಯ ರಾಣಿ ಚೆನ್ನಮ್ಮ

ಡಾ.ಸುಮಂಗಲಾ ಮೇಟಿ

ಸಹಾಯಕ ಪ್ರಾಧ್ಯಾಪಕರು, ಸರಕಾರಿ ಪ್ರಥಮ ದರ್ಜೆ ಕಾಲೇಜು, ನವನಗರ, ಬಾಗಲಕೋಟೆ,

ಸಾರಾಂಶ: (Abstract)

ಕರ್ನಾಟಕ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಮಹಿಳೆಯರ ಪಾತ್ರ ವಿಶೇಷವಾದುದು. 'ಶಿಷ್ಟ ರಕ್ಷಣೆ ದುಷ್ಟ ದಂಡನೆ' ಎಂಬ ಉಕ್ತಿಯು ಕೇವಲ ರಾಜಮಹಾರಾಜರಿಗೆ, ದಂಡಾಧಿಪತಿಗಳಿಗೆ, ಶೂರರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಸೀಮಿತವಾದುದಲ್ಲ. ಕಿತ್ತೂರನ್ನಾಳಿದ ಚೆನ್ನಮ್ಮನಂಥ ವೀರರಾಣಿಯರಿಗೂ ಅನ್ವಯಿಸುವಂಥದ್ದು. ಕರ್ನಾಟಕದ ರಾಜಕೀಯ ಇತಿಹಾಸ ಮೊದಲು ಸಾಮ್ರಾಟಪ್ರಭುತ್ವ ನಂತರ ಸಾಮಂತಪ್ರಭುತ್ವ ಅನಂತರ ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಕ್ರಮಿಸಿದೆ. ಹೀಗೆ ಕ್ರಮಿಸಿದ ಹಾದಿಯನ್ನು ಒಮ್ಮೆ ಸಿಂಹಾವಲೋಕನ ಮಾಡಿದರೆ ರಾಣಿಯರ ಪ್ರಭುತ್ವ ಎಷ್ಟೆಂಬುದು ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ. ವಿಜಯನಗರೋತ್ತರ ಕಾಲಘಟ್ಟದಲ್ಲಿ ತಲೆಯೆತ್ತಿದ ಅನೇಕ ಚಿಕ್ಕ ಪುಟ್ಟ ಸಂಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಕಿತ್ತೂರು ಸಂಸ್ಥಾನವೂ ಒಂದು. ಪ್ರಸ್ತುತ ಲೇಖನದಲ್ಲಿ ಕಿತ್ತೂರು ಸಂಸ್ಥಾನವನ್ನಾಳಿದ ರಾಣಿ ಚೆನ್ನಮ್ಮ ಅವರನ್ನು ಕುರಿತು ಚರ್ಚಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಮುಖ್ಯಪದಗಳು (Keywords): ಕರ್ನಾಟಕ ಇತಿಹಾಸ, ಸಂಸ್ಕೃತಿ, ಕಿತ್ತೂರು ಸಂಸ್ಥಾನ, ಕಿತ್ತೂರು ರಾಣಿ ಚೆನ್ನಮ್ಮ.

ಪೀಠಿಕೆ

ಕಿತ್ತೂರು ಸಂಸ್ಥಾನದ ಇತಿಹಾಸ ಪುಟಗಳನ್ನು ತಿರುವಿದರೆ ಪುರುಷನಿಗಿಂತ ಮಹಿಳೆಯರೇ ಕ್ಷಾತ್ರ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ಮೆರೆದಿದ್ದಾರೆ. ಸಂಸ್ಥಾನದ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ಮಹಿಳೆಯರ ಕಣಕಣದಲ್ಲೂ ವೀರತ್ವವೇ ಮನೆ ಮಾಡಿದೆ. ಕಿತ್ತೂರು ರಾಣಿಯರ ವೀರ ಪರಂಪರೆಯೇ ಇದೆ. ಚಿಕ್ಕಮಲ್ಲಶೆಟ್ಟಿ ಮತ್ತು ಹಿರೇಮಲ್ಲಶೆಟ್ಟಿಯರಿಂದ 1585ರಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿತವಾಗಿ ಸತತ 239 ವರ್ಷಕಾಲ ಭವ್ಯತೆಯನ್ನು ಮೆರೆದ ಈ ಸಂಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಹಲವಾರು ರಾಣಿಯರೂ ಮೆರೆದಿದ್ದಾರೆ. ಅವರು ರಾಜಕೀಯವಾಗಿ, ಸಾಮಾಜಿಕವಾಗಿ, ಧಾರ್ಮಿಕವಾಗಿ, ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕವಾಗಿ ನೀಡಿದ ಕೊಡುಗೆ ಅನನ್ಯವಾದುದು.

ರಾಣಿ ಮಲ್ಲಮ್ಮ

ಮಾಳವರುದ್ರಗೌಡ ತನ್ನ ಸಂಸ್ಥಾನದ ಮುಸ್ಲಿಂ ನರ್ತಕಿ 'ರಂಜನಿ'ಯ ಸೌಂದರ್ಯಕ್ಕೆ ಮಾರು ಹೋಗಿ, ಒಕ್ಕುದದ ಪಡದಪ್ಪನವರಿಂದ ಲಿಂಗದೀಕ್ಷೆ ಕೊಡಿಸಿ, 'ರಂಜನಿ'ಯ ಹೆಸರನ್ನು 'ನಿರಂಜನಿ'ಯಾಗಿ

Please cite this article as: ಸುಮಂಗಲಾ ಮೇಟಿ. (2024). ಕಿತ್ತೂರಿನ ಅವಿಸ್ಮರಣೀಯ ರಾಣಿ ಚೆನ್ನಮ್ಮ. ಪ್ರತಿಬಿಂಬ: ಮಲ್ಟಿಡಿಸಿಪ್ಲಿನರಿ ಕನ್ನಡ ರಿಸರ್ಚ್ ಜರ್ನಲ್ ಆಫ್ ಐಐಎಂಆರ್‌ಡಿ, 6(3). ಪು.ಸಂ. 72-77

ಬದಲಾಯಿಸಿ, ಆಕೆಯನ್ನು ವಿವಾಹವಾದನು.ನಿರಂಜನಿಗಾಗಿಯೇ ದೇಸನೂರಿನಲ್ಲಿ ಮಹಲನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿ, ಅಲ್ಲಿಯೇ ಇರತೊಡಗಿ ರಾಜ್ಯವನ್ನೆ ಮರೆತನು.ಆಗ ಈತನ ರಾಣಿ ಮಲ್ಲಮ್ಮ ಕ್ರಿ.ಶ.1734ರಿಂದ 1749ರವರೆಗೆ ಅಂದರೆ ಸು.15 ವರ್ಷಕಾಲ ಗಂಡನ ಅನುಪಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ರಾಜ್ಯದ ಹೊಣೆಹೊತ್ತಳು.ಈಕೆ ಕಿತ್ತೂರನ್ನಾಳಿದ ಮೊದಲ ಆಡಳಿತಗಾರ್ತಿಯಾಗಿದ್ದಾಳೆ.

ರಾಣಿರುದ್ರಮ್ಮ

ಕಿತ್ತೂರನ್ನಾಳಿದ 11ನೇಯ ದೊರೆ ಮಲ್ಲಸರ್ಜನ ರಾಣಿ ರುದ್ರಮ್ಮನ ಪಾಂಡಿತ್ಯ, ಪರಿಣತಿ ಅಗಾಧವಾದುದು.ಟಿಪ್ಪುಸುಲ್ತಾನನು ಕಿತ್ತೂರನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಹೊಂಚುಹಾಕಿ ಮಲ್ಲಸರ್ಜನನ್ನು ಸೆರೆಹಿಡಿದಾಗ ರಾಣಿ ನೇರವಾಗಿ ಭಾಗವಹಿಸಿ ಬಿಡಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದುದು ಅಸಾಮಾನ್ಯವಾದುದು.

ರಾಣಿಚೆನ್ನಮ್ಮ

ಮಲ್ಲಸರ್ಜನ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ರಾಣಿ ಭಾರತದ ಸ್ವತಂತ್ರ ಸೌಧಾಮಿನಿಯಾದ ಚೆನ್ನಮ್ಮ ಬ್ರಿಟೀಷರನ್ನು ಪ್ರತಿಭಟಿಸಿದ ಪ್ರಪ್ರಥಮ ರಾಣಿ.ಆಡಳಿತ ರಂಗದಲ್ಲಿ ದೊರೆ ಮಲ್ಲಸರ್ಜನಿಗೆ ಸಹಕಾರಿಯಾಗಿದ್ದಳು.ಅಲ್ಲದೆ ಸಭೆ, ಸಮಾರಂಭಗಳಲ್ಲೂ ಭಾಗವಹಿಸುತ್ತಿದ್ದಳು.ರಾಣಿಯು ಒಬ್ಬ ಸ್ನೇಹಿತೆಯಾಗಿ, ತತ್ವಜ್ಞಾನಿಯಾಗಿ, ಮಾರ್ಗದರ್ಶಿಯಾಗಿ ಮಲ್ಲಸರ್ಜನಿಗೆ ಸಲಹೆ-ಸೂಚನೆ ನೀಡುತ್ತಿದ್ದಳು.ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೇ ತನ್ನ ನಾಡಿನ ಪ್ರಜೆಗಳ ಹಿತರಕ್ಷಣೆಗೆ ಪಣ ತೊಟ್ಟಳು.

ರಾಣಿಚೆನ್ನಮ್ಮ : ಸ್ವತಂತ್ರ ಹೋರಾಟ

ಪತಿ ಮಲ್ಲಸರ್ಜನ ನಂತರ ಸಿಂಹಾಸನಕ್ಕೆ ಶಿವಲಿಂಗ ರುದ್ರಸರ್ಜನು ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಬಂದನಾದರೂ ಈತ ಅನಾರೋಗ್ಯದಿಂದ ಬಹುಕಾಲ ಉಳಿಯಲಿಲ್ಲ. ಒಂದೆಡೆಗೆ ಟಿಪ್ಪುವಿನ ಅಬ್ಬರ, ಇನ್ನೊಂದೆಡೆ ಪೇಶ್ವೆಯ ಒತ್ತಡ, ಮತ್ತೊಂದೆಡೆ ಬ್ರಿಟೀಷರ ನಿಗ್ರಹ ಇಂಥ ಸಂದಿಗ್ಧ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ನಾಡು, ಪ್ರಜೆಗಳ ಒಳಿತಿಗಾಗಿ ಶ್ರಮಿಸಿದ ರಾಣಿಯು 'ಸವಾಯಿ ಮಲ್ಲಸರ್ಜನನ್ನು' ದತ್ತು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದಳು. ಆದರೆ ಈ ದತ್ತಕವನ್ನು ಧ್ಯಾಕರೆಯು ಅನುರೂಪಗೊಳಿಸಿದನು.

“ಅಪ್ಪ ಮಲ್ಲಸರಜ್ಯಾನ ಮಡದೀಯು

ಗಂಡನ ದರಬಾರ ನಡಸ್ಯಾಳೊ

ಆಕಿ ಇನ್ನ ತನ್ನ ಗಂಡನ ದರಬಾರ ನಡಸ್ಯಾಳೊ/ ಕೋ ಕೋ”

ಎಂಬ ಕೋಲುಪದವು ಚೆನ್ನಮ್ಮ ಕಿತ್ತೂರಿನ ದರಬಾರನ್ನು ನಡೆಸಿದಳೆಂದೂ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.ಆದರೆ ಆಕೆ ಏರಿದ ರಾಜಗದ್ದುಗೆ ಹೂವಿನ ಹಾಸಿಗೆಯಾಗಿರಲಿಲ್ಲ, ಬದಲಾಗಿ ಮುಳ್ಳಿನಿಂದ ಕೂಡಿತ್ತು.ಕಿತ್ತೂರಿನ ಒಂದೊಂದೆ ತೊಡಕನ್ನು ಬಿಡಿಸಲು ರಾಣಿ ಶ್ರಮಿಸಿದಳು.ರಾಣಿ ಶಿವಲಿಂಗಪ್ಪನನ್ನು ದತ್ತು ಸ್ವೀಕರಿಸುವ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮವನ್ನು ಅದ್ಧೂರಿಯಿಂದ ನಡೆಸಿದಳು.ಈ ದತ್ತು ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಕ್ಕುಂದ, ಬೆಲ್ಲೋಡಿ, ಬನ್ನಿಕೊಪ್ಪ, ಸವಣೂರು, ಶಿರಹಟ್ಟಿ, ಬೇಲೂರು, ಶೀಗಿಹಳ್ಳಿ ಅಲ್ಲದೇ, ವಿದೇಶಿಯರೂ ಈ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮದಲ್ಲಿ

ಪಾಲೊಂಡಿದ್ದರು.ಈ ದತ್ತು ಸ್ವೀಕಾರಕ್ಕೆ ದೇಸಾಯಿ ಶಿವಲಿಂಗರುದ್ರಸರ್ಜನ ಪೂರ್ಣ ಸಮ್ಮತಿ ಇತ್ತೋ, ಇಲ್ಲವೋ ಎಂಬ ಅನುಮಾನ ಬ್ರಿಟೀಷರಿಗೆ ಬಂದಿತು.ಅಲ್ಲದೆ ದೇಸಾಯಿಯು ಜುಲೈ 10ರಂದು ಧ್ಯಾಕರೆಗೆ ಬರೆದಿದ್ದನೆನ್ನಲಾದ ಪತ್ರವು ಸೆಪ್ಟೆಂಬರ್ 12ರಂದು ಕೈಸೇರಿತ್ತು.ಹೀಗಾಗಿ ಸತ್ಯ ತಿಳಿಯಲು ಸಿವಿಲ್ ಸರ್ಜನ್‌ಬೆಲ್‌ನನ್ನು ಕಿತ್ತೂರಿಗೆ ಕಳಿಸಿದಾಗ ಅವನು ತಲುಪುವ ಮುಂಚೆಯೇ ದೇಸಾಯಿ ತೀರಿಕೊಂಡನು.ಹೀಗಾಗಿ ದತ್ತು ಸ್ವೀಕಾರ ಕಾನೂನು ಬಾಹಿರವೆಂದು ಧ್ಯಾಕರೆ ನಿರ್ಧರಿಸಿದನು.ಚೆನ್ನಮ್ಮ “ಹಿಂದೀಯರ ರಾಜ್ಯಭಾರದಲ್ಲಿ ಕೈ ಹಾಕುವ ಅಧಿಕಾರ ಬ್ರಿಟೀಷರಿಗೆ ಇಲ್ಲವೆಂದು”² ಎಚ್ಚರಿಕೆ ನೀಡಿದರೂ ಅದು ಫಲಿಸಲಿಲ್ಲ. ಧ್ಯಾಕರೆ ಕಿತ್ತೂರಿನ ಖಜಾನೆಗೆ ಬೀಗಮುದ್ರೆಯನ್ನು ಹಾಕಿದನು.ಧ್ಯಾಕರೆಯ ನೀತಿಯಿಂದ ರಾಣಿ ಹಾಗೂ ಅವನ ಅನುಯಾಯಿಗಳು ಬೇಸತ್ತರು. ಇದರ ಬಗ್ಗೆ ಮುಂಬೈ ಸರ್ಕಾರಕ್ಕೆ ದೂರು ಕೊಟ್ಟರೂ ಏನು ಪ್ರಯೋಜನವಾಗಲಿಲ್ಲ.

ಕಿತ್ತೂರಿನ ಮೇಲೆ ಬ್ರಿಟೀಷರು ಮಾಡಬಹುದಾದ ಆಕ್ರಮಣವನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಲು ಚೆನ್ನಮ್ಮ ಧ್ಯಾಕರೆ, ಮನ್ರೋ ಹಾಗೂ ಚಾಪ್ಲಿನ್ನನಿಗೂ ಸಂಧಾನಕ್ಕಾಗಿ ಪತ್ರ ಬರೆದಳು.ಧ್ಯಾಕರೆಯು ಅಕ್ಟೋಬರ್ 21ರ ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಬ್ರಿಟೀಷ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಾದ ಸ್ಪೀವನಸನ್ ಹಾಗೂ ಇಲಿಯಟ್ಟರನ್ನು ಒಂದು ಕರಾರುಪತ್ರಕ್ಕೆ ಸಹಿ ಹಾಕಿಸಲು ಕಿತ್ತೂರಿಗೆ ಕಳಿಸಿದನು. ಆ ಪತ್ರವು ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಮುಖರು ಹಾಗೂ ಎಲ್ಲ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಂದ ಕಿತ್ತೂರು ಖಜಾನೆಯ ಸುರಕ್ಷತೆಗೆ ಬದ್ಧರಾಗುವ, ಅದಕ್ಕೆ ತಪ್ಪಿದರೆ ಜುಲ್ಮಾನೆ ಕೊಡಬೇಕು ಎಂಬುದಾಗಿತ್ತು.ಇದಕ್ಕೆ ಗುರುಸಿದ್ದಷ್ಟನಂಥ ಸ್ವಾಭಿಮಾನಿ ಅಧಿಕಾರಿ ಹಾಗೂ ಸ್ವಾಭಿಮಾನಿ ರಾಣಿ ಒಪ್ಪಲಿಲ್ಲ. ಅಲ್ಲದೆ ಧ್ಯಾಕರೆಯು ರಾಣಿಯ ಎಕಾಂತ ಭೇಟಿಗೆ ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದಾಗ ಅದು ಕೈಗೂಡಲಿಲ್ಲ.

ನೂಕುವನ ಎದೆ ಹಿಡಿದು ಹಿಂದಕ್ಕೆ

ರಕ್ತ ಬಂದರೆ ನೋಡಬಹುದೆಂದು/ ಮಾ

ಅಗ್ನಿ ಬಾಗಿಲವನ್ನು ಅನುಮಾನವಿಲ್ಲದೆ

ಹಾಕ್ಯಾಳು ಕದನಕ್ಕೆ ಮುಖವಾದಿತಿನ್ನು'

ಎಂಬಂತೆ ಧ್ಯಾಕರೆಯನ್ನು ಎದೆ ಹಿಡಿದು ನೂಕುವ ಎದೆಗಾರಿಕೆಯನ್ನು ರಾಣಿಚೆನ್ನಮ್ಮ ತೋರಿದಳು. ಇದನ್ನು ಸಹಿಸದ ಧ್ಯಾಕರೆ ಯುದ್ಧವನ್ನು ಘೋಷಿಸಿದನು.ಕಿತ್ತೂರಿನ ಸ್ವಾಭಿಮಾನಕ್ಕೆ ಧಕ್ಕೆ ಒದಗಿತು.ನಾಡಿನ ರಕ್ಷಣೆಯ ಪ್ರಶ್ನೆ ಬಂದಾಗ ಚೆನ್ನಮ್ಮ ರಾಣಿ ಕಿತ್ತೂರಿನ ವೀರರಿಗೆ ಸ್ಫೂರ್ತಿಯನ್ನು ತುಂಬಿದಳು.ಕಿತ್ತೂರು ಸ್ವತಂತ್ರವಿದೆ, ಪರತಂತ್ರಕ್ಕೆ ಬಗ್ಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಸಾರಿದಳು.ಅಲ್ಲದೇ ಸ್ವತಃ ವೀರಾವೇಶದಿಂದ ಹೋರಾಟವನ್ನು ನಡೆಸಿದಳು.

'ಕಿತ್ತೂರ ಚೆನ್ನಮ್ಮಾ ಸುತ್ತೂರ ಒಡತಾಗಿ

ಕತ್ತಿ ಕವಚಗಳ ಉಡುಪುಟ್ಟೋ

ಕತ್ತಿ ಕವಚಗಳ ಉಡುಪುಟ್ಟೋ ಅಬ್ಬರದಿ

ಬತ್ತಲಗುದರೀಯ ಜಿಗಿದಾಳೋ'

ಸುತ್ತೂರ ಒಡತನವನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡ ರಾಣಿ ಕತ್ತಿ, ಕವಚಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು, ಬತ್ತಲಗುದುರೆಯನ್ನು ಏರಿ ವೀರತ್ವವನ್ನು ತೋರಿದ ಪರಿಯನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಬಿಂಬಿಸಲಾಗಿದೆ. ದಂಡನಾಯಕ ಗುರುಸಿದ್ದಪ್ಪ ರಾಣಿಯ ಆಜ್ಞೆಯಂತೆ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ವ್ಯವಸ್ಥೆಗೊಳಿಸಿದನು. ಕಿತ್ತೂರಿನ ಗುಪ್ತಚರ ರುದ್ರಪ್ಪ ನಾಯಕನನ್ನು ಧ್ಯಾಕರೆ ತೋಪಿಗೆ ಬಲಿ ಕೊಟ್ಟರೆ, ರಾಣಿಯು ಧ್ಯಾಕರೆಯ ಗುಪ್ತಚರ ಮಲ್ಲಪ್ಪ ಕನೂರನನ್ನು ಕೊಲ್ಲಿಸಿದಳು.ಕ್ರಿ.ಶ.1824 ಅಕ್ಟೋಬರ್ 23ರಂದು ರಾಣಿಯ ಅಂಗರಕ್ಷಕ ಅಮಟೂರ ಬಾಳಾಸಾಹೇಬನು ಧ್ಯಾಕರೆಯನ್ನು ನೆಲಕ್ಕುರುಳಿಸಿದನು. ಅಲ್ಲದೆ ಈ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಕ್ಯಾಪ್ಟನ್ ಬ್ಲಾಕ್, ಲೆಫ್ಟಿನೆಂಟ್ ಡಿಗ್ಲೆನ್‌ರು ಅಸುನೀಗಿದ್ದರು. ಧ್ಯಾಕರೆಯ ಸಹಾಯಕರಾದ ಸ್ವೀವನ್‌ಸನ್ ಹಾಗೂ ಇಲಿಯಟ್‌ರನ್ನು ಹಿಡಿದು ರಾಣಿ ಬಂಧನದಲ್ಲಿರಿಸಿದಳು.ಈ ವಿಜಯೋತ್ಸವವನ್ನು ಕರ್ನಾಟಕ ಸರ್ಕಾರ 'ಕಿತ್ತೂರು ಉತ್ಸವ' ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿವರ್ಷವೂ ಆಚರಣೆಮಾಡುತ್ತದೆ.ರಾಣಿ ರಣರಂಗದಲ್ಲಿ ಉಗ್ರ ರೂಪವನ್ನು ತಾಳಿದ್ದಳೆಂದು "ಸಾಹೇಬನ ದಂಡ ಕಡಕಡದ ಕೆಡವತಾಳೊ ಕುರಿಹಾಂಗ ಕೊಯ್ದು ಒಟ್ಟತಾಳೊ"³ಎಂಬ ಮಾತು ಆಕೆಯ ಶೌರ್ಯದ ಪ್ರತೀಕವಾಗಿದೆ.

ಅಲ್ಲದೆ ಈ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಮ್ಮಾಜಿಯು ತೆಗೆದುಕೊಂಡ ಅಚಲ ನಿರ್ಧಾರ ಹಾಗೂ ಶೌರ್ಯವನ್ನು ಕುರಿತು, "Chennavva alone had to make a final decision; she was not prepared to stepdown. She valued Kitturs Freedom more than her life, She had tried her best"⁴ಅಂದರೆ ರಾಣಿಯು ತನ್ನ ಜೀವದ ಹಂಗು ತೊರೆದು, ಕಿತ್ತೂರಿನ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಕ್ಕೆ ಶ್ರಮಿಸಿದ್ದಾಳೆ. ರಾಣಿ ಚೆನ್ನಮ್ಮನ ದಿಟ್ಟ ನಿರ್ಧಾರದಿಂದ ಬ್ರಿಟೀಷ್ ಸೈನ್ಯ ತತ್ತರಿಸಿ ಹೋಗಿತ್ತೆಂದು, ಆಂಗ್ಲರು ನಿಸ್ಸಹಾಯಕ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ನಿಂತಿದ್ದಾರೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಬ್ರಿಟೀಷ್ ಅಧಿಕಾರಿ ವಾಕರ್ ಫುಲ್ಲರಟನ್‌ರು ಕ್ರಿ.ಶ.1824ರ ಅಕ್ಟೋಬರ್ 23 ರಾತ್ರಿ 8ಗಂಟೆಗೆ ಧಾರವಾಡದ ಅಸಿಸ್ಟೆಂಟ್ ಕಲೆಕ್ಟರನಾದ ಕರ್ನಲ್ ಪಿಯರಸನ್‌ನಿಗೆ ತಮ್ಮ ಸೈನ್ಯ ಕಷ್ಟದಲ್ಲಿರುವುದಾಗಿಯೂ "ಕೂಡಲೇ ಕಿತ್ತೂರಿಗೆ ಸೈನ್ಯ ಕಳಿಸಿರಿ. ಧ್ಯಾಕರೆ, ಕ್ಯಾಪ್ಟನ್‌ಬ್ಲಾಕ್‌ರು ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಸಿವೆಲ್ ಇಷ್ಟರಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಾಣ ಬಿಡುವನು. ಇಲಿಯಟ್ ಹಾಗೂ ಸ್ವೀವನ್‌ಸನ್‌ರು ಏನಾಗಿದ್ದಾರೋ ಗೊತ್ತಿಲ್ಲ, ಬೇಗನೆ ಸೈನ್ಯ ಕಳಿಸಿಕೊಡಿರಿ."⁵ ಎಂದು ಬರೆದ ಪತ್ರವನ್ನು ಗಮನಿಸಿದಾಗ ರಾಣಿಯ ಸಾಹಸಕ್ಕೆ ಇಡೀ ಬ್ರಿಟೀಷ್ ಸೈನ್ಯವೇ ಗದ ಗದ ನಡುಗಿತೆಂದೂ, ಅಲ್ಲದೆ ಪ್ರಮುಖ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಾದ ಧ್ಯಾಕರೆ, ಸಿವೆಲ್, ಕ್ಯಾಪ್ಟನ್‌ಬ್ಲಾಕ್, ಲೆಫ್ಟಿನೆಂಟ್ ಡಿಗ್ಲೆನ್‌ರನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವ ಕಾರ್ಯ ಸಾಮಾನ್ಯವಾದುದಲ್ಲ. ಅಂತೆಯೇ ಇಲಿಯಟ್ ಹಾಗೂ ಸ್ವೀವನ್‌ಸನ್‌ರನ್ನು ಸೆರೆಹಿಡಿದದ್ದು ಅಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ಕೆಲಸವೇ ಆಗಿದೆ. ಇಂಥ ಅಸಾಧ್ಯತೆಯನ್ನು ಸಾಧ್ಯತೆಗೊಳಿಸಿದ ಚೆನ್ನಮ್ಮನ ಶೌರ್ಯ ಅಸಾಧ್ಯವಾದುದು.

ಧ್ಯಾಕರೆಯ ನಂತರದಲ್ಲಿ ಧಾರವಾಡದ ಕಲೆಕ್ಟರನಾದ ಚಾಪ್ಲಿನ್‌ರಿಗೆ ರಾಣಿ ಅಕ್ಟೋಬರ್ 24, ನವಂಬರ್ 30 ರಂದು ಪತ್ರವನ್ನು ಬರೆಯುವ ಮೂಲಕ ವ್ಯವಹರಿಸಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದಳು. ಡಿಸೆಂಬರ್ 2 ರಂದು ಸ್ವೀವನ್‌ಸನ್ ಹಾಗೂ ಈಲಿಯಟ್‌ರನ್ನು ಬಿಡುಗಡೆಗೊಳಿಸಿದಳು.ಅಲ್ಲದೇ 'ಸಂಸ್ಥಾನದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನೀವು ಬಹು ಕಟುವಾಗಿ ವ್ಯವಹರಿಸುತ್ತಿದ್ದೀರಿ, ನಮ್ಮ ಸಂಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಒಳಿತಾಗುವಂತೆ ನೀವು ಕಂಪಣಿ ಸರ್ಕಾರಕ್ಕೆ

ನಿವೇದಿಸಿರಿ' ಎಂದು ಮನವಿಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡರೂ, ಚಾಪ್ಲಿನ್‌ನಿಗೆ ಅದೇನೂ ಅರ್ಥವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಚೆನ್ನಮ್ಮನ ಬೇಡಿಕೆಯನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸಿದರು.ಚಾಪ್ಲಿನ್‌ನು ಡಿಸೆಂಬರ್ 1ರ ಒಳಗೆ ನೀವು ಬಂದು ಶರಣಾಗದಿದ್ದರೆ, ಯುದ್ಧ ಸಾರುವದಾಗಿ ಘೋಷಿಸಿದನು.ಸ್ವಾಭಿಮಾನಿಯಾದ ಚೆನ್ನಮ್ಮ ಇವರಿಗೆ ಶರಣಾಗಲಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ಚಾಪ್ಲಿನ್‌ನು ತನ್ನ ಸೇನಾನಿ ಡಿಕ್ಸನ್‌ನಿಗೆ ಕೋಟೆಯ ಮೇಲೆ ಧಾಳಿ ಮಾಡಲು ಆಜ್ಞೆಯಿತ್ತನು.ಡಿಸೆಂಬರ್ 3, 1824ರಲ್ಲಿ ಯುದ್ಧವು ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು.ರಾಣಿ ಹಾಗೂ ಆಕೆಯ ಅನುಯಾಯಿಗಳು ಧೀರತನದಿಂದ ಹೋರಾಟ ನಡೆಸಿದರು.ಡಿಸೆಂಬರ್ 4 ರಂದು ಸರದಾರ ಗುರುಸಿದ್ದಪ್ಪ ಸೆರೆಯಾಳಾದನು.ಆದರೆ "ಚೆನ್ನಮ್ಮನ ಮದ್ದಿಗೆ ಎಣ್ಣೆಯ ಉಗ್ಗಾರೊ ತಣ್ಣಗಾದುವು ತೋಪುಗಳೆಲ್ಲ"⁶ಎಂಬಂತೆ ಕಿತ್ತೂರಿನ ಮದ್ದಿನ ಕೋಣೆಯಲ್ಲಿ ಪಿತೂರಿ ನಡೆದು, ಮಹಾಂತವ್ವ ಗೆಜ್ಜಿ ಎಂಬುವವಳ ಸಹಾಯದಿಂದ ಮೋಸ ನಡೆದುಹೋಗಿತ್ತು.ಮದ್ದು, ಗುಂಡುಗಳು ಹಾರಲೇ ಇಲ್ಲ. ಕಿತ್ತೂರು ಹಾಳಾದುದು ಬ್ರಿಟೀಷರಿಂದಲ್ಲ, ಕಿತ್ತೂರಿನವರಿಂದಲೇ.ಅಲ್ಲಪ್ಪಗೌಡ, ಮಲ್ಲಪ್ಪಶೆಟ್ಟಿ, ಕಲ್ಲೂರುಕರಬಸಪ್ಪ, ಹುರಕಡ್ಡಿಶಿವಬಸಪ್ಪ, ವೆಂಕಟರಾವ್, ಶಿವಲಿಂಗಸ್ವಾಮಿ, ಗೋವಿಂದಭಟ್ಟ, ರಾವಜಿ, ಗೋಪಾಲದಾಸ, ಗೆಜ್ಜಿ ಮಹಾಂತವ್ವ ಇತ್ಯಾದಿ ದೇಶದ್ರೋಹಿಗಳ ಪಿತೂರಿ ಗೆದ್ದಿತು.ಬ್ರಿಟೀಷರ 'ಒಡೆದು ಆಳುವ ನೀತಿ' ಫಲಿಸಿತು.ಬ್ರಿಟೀಷ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಕೋಟೆಯೊಳಗೆ ನುಗ್ಗಿದರು.ಕಿತ್ತೂರಿನ ಹಲವಾರು ಮುಂದಾಳುಗಳನ್ನು ಸೆರೆಹಿಡಿದರು.

ಚೆನ್ನಮ್ಮರಾಣಿ ಸಂಗೊಳ್ಳಿ ಮಾರ್ಗವಾಗಿ ಹೋಗುವಾಗ ಬ್ರಿಟೀಷರು ರಾಣಿಯನ್ನು ಬಂಧಿಸಿದರು.ಕಿತ್ತೂರಿನ ಕೋಟೆ ಬ್ರಿಟೀಷರ ವಶವಾಯ್ತು.ಚೆನ್ನಮ್ಮ, ವೀರಮ್ಮ, ಜಾನಕಿಬಾಯಿಯರನ್ನು ಬೈಲಹೊಂಗಲದಲ್ಲಿ ಗೃಹಬಂಧಿಯನ್ನಾಗಿ ಇಡಲಾಯ್ತು.ಕೆಲವು ದಿನಗಳ ಕಾಲ ಅತ್ತೆಯೊಡನೆ ಇದ್ದ ಜಾನಕಿಬಾಯಿಯು ಅಸುನೀಗಿದಳು.ವೀರರಾಣಿ ಚೆನ್ನಮ್ಮನ ಸೊಸೆ ಈರಮ್ಮ ಅತ್ತೆಯಂತೆ ನಾಡಿನ ಸ್ವಾತಂತ್ರದ ಕನಸು ಕಾಣುತ್ತಲೇ ಬಂದಿಖಾನೆಯಲ್ಲಿದ್ದು, ರಾಯಣ್ಣನಿಗೆ ಸಹಾಯಧನ ನೀಡಿ, ಕಿತ್ತೂರನ್ನು ಪುನಃ ಗೆಲ್ಲುವ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಿದಳು.ಈಕೆ ರಾಯಣ್ಣನ ಹೋರಾಟಕ್ಕೆ ಸಹಾಯ ಮಾಡಿದಳೆಂಬ ಕಾರಣಕ್ಕಾಗಿ ವೀರಮ್ಮನನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸಿ ಕುಸುಗಲ್ಲಿಗೂ, ನಂತರ ಧಾರವಾಡಕ್ಕೂ ಸ್ಥಳಾಂತರಿಸಲಾಯ್ತು.ಈ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ನವಲಗುಂದ ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ಹಾಳಕುಸುಗಲ್ಲಿನ ಕೋಟೆಯ ಒಳ ಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಉಪ್ಪಾರಗೌಡರ ಮನೆಗೆ ಕಿಟಕಿಗಳಿಲ್ಲದೆ ಸು.100ಅಡಿ ಉದ್ದದ ಗೋಡೆ ಇದೆ.ಇದೇ ಈರಮ್ಮನನ್ನು ಬಂಧಿಸಿದ ಬಂದಿಖಾನೆಯೆಂದೂ, ಇಲ್ಲಿಂದ ಸ್ಥಳಾಂತರಿಸಿದ ಕೆಲ ದಿನಗಳ ನಂತರ ಈರಮ್ಮ ಸಾವನ್ನಪ್ಪಿದಳು.

ಈಕೆಯ ತವರುಮನೆ ಧಾರವಾಡದ ರವಿವಾರ ಪೇಟೆಯ ಕೊಂಡವಾಡಶೆಟ್ಟರ ಮನೆಯ ಬಲಬದಿಯಲ್ಲಿ ಹಸಿರು ಬಣ್ಣವನ್ನು ಬಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ಒಂದು ಕಟ್ಟೆಯಿದ್ದು, ಆ ಕಟ್ಟೆಗೆ 'ಕರಿಯಮ್ಮನ ಕಟ್ಟೆ' ಎನ್ನುವರು.ಇದೇ ರಾಣಿ ಈರಮ್ಮನ ಸಮಾಧಿಯೆಂದು ಡಾ.ಎಚ್.ಚಂದ್ರಶೇಖರರು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತಾರೆ.ಬ್ರಿಟೀಷ್ ಕರ್ನಲ್ ಡೀಕನ್ ಮತ್ತು ಕರ್ನಲ್ ವಾಕರ್ ನೇತೃತ್ವದಲ್ಲಿ ಕಿತ್ತೂರ ಕೋಟೆ ಬ್ರಿಟೀಷರ ವಶವಾಯ್ತು. ಹೀಗೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರವೆಂಬ ದೀಪವನ್ನು ಕಿತ್ತೂರಿನಲ್ಲಿ ಹೊತ್ತಿಸಿದ ಚೆನ್ನಮ್ಮ ಐದು ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಗೃಹಬಂಧನದಲ್ಲಿದ್ದು, ನಂತರ ಶಿವಾಧೀನಳಾದಳು. ಈ ರಾಣಿ ಚೆನ್ನಮ್ಮನ ಹೋರಾಟವು ಭಾರತದ ಸ್ವತಂತ್ರ ಹೋರಾಟಕ್ಕೆ ಪ್ರೇರಣೆಯನ್ನು ಒದಗಿಸಿತು. ರಾಜಕೀಯವಾಗಿ ನೀಡಿದ ಕೊಡುಗೆಯಂತೆಯೇ ಧಾರ್ಮಿಕವಾಗಿಯೂ ರಾಣಿ

ನೀಡಿದ ಕೊಡುಗೆ ಅಪಾರವಾದುದು.ಸಂಗೊಳ್ಳಿ ರಾಯಣ್ಣನಂಥ ಹಲವಾರು ವೀರ ಪುತ್ರರಿಗೆ ಜನ್ಮ ನೀಡುವ ಮೂಲಕ ರಾಣಿಚೆನ್ನಮ್ಮ ಇಂದಿಗೂ ಕೆಚ್ಚಿದೆಯ ವೀರರ ಮನಸಿನಲ್ಲಿ ಅಚ್ಚಳಿಯದೇ ಉಳಿದು, ಅಜರಾಮರಳಾಗಿದ್ದಾಳೆ.

ಕೊನೆಟಿಪ್ಪಣಿಗಳು

1. ದೊಡ್ಡಭಾವೆಪ್ಪ ಮೂಗಿ. ಕಿತ್ತೂರ ಕಾಳಗ. ಪುಟ. 8
2. ಅದೇ. ಪುಟ. 18
3. ಅದೇ. ಪುಟ. 23
4. ಹಾಲಪ್ಪ, ಗ.ಸ. ಮತ್ತು ಎಂ.ವಿ.ಕೃಷ್ಣರಾವ್, ಹಿಸ್ಪರಿ ಆಫ್ ಫ್ರೀಡಂ ಮೂವ್‌ಮೆಂಟ್ಸ್ ಇನ್ ಕರ್ನಾಟಕ, ಸಂ.1, ಪುಟ. 146
5. ಹಾಲಪ್ಪ, ಗ.ಸ. ಭಾರತ ಸ್ವಾತಂತ್ರದ ಬೆಳ್ಳಿಚುಕ್ಕೆ. ಪುಟ. 70
6. ದೊಡ್ಡಭಾವೆಪ್ಪ ಮೂಗಿ. ಪೂರ್ವೋಕ್ತ. ಪುಟ. 32
7. ಕಲಬುರ್ಗಿ, ಎಂ.ಎಂ.(ಸಂ.). ಸಾರಂಗಶ್ರೀ. ಪುಟ. 322

ಪರಾಮರ್ಶನ ಗ್ರಂಥಗಳು

- ಸುಮಂಗಲಾ ಮೇಟಿ. (2015). ಕರ್ನಾಟಕ ಲಿಂಗಾಯತ ರಾಣಿಯರು: ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ. ಮಂಗಳಾ ಪ್ರಕಾಶನ.
- ಬಂಜಗೇರೆ ಜಯಪ್ರಕಾಶ. (2000). ಕನ್ನಡ ರಾಷ್ಟ್ರೀಯತೆ. ಕ್ರಾಂತಿಸಿರಿ ಪ್ರಕಾಶನ.
- ದೊಡ್ಡಭಾವೆಪ್ಪ ಮೂಗಿ. (1959). ಕಿತ್ತೂರ ಕಾಳಗ. ಲಲಿತ ಮುದ್ರಣಾಲಯ.
- ಕಿತ್ತೂರು ನಾಡಿನ ಇತಿಹಾಸ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿ, (2004). ಕರ್ನಾಟಕ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ.
- ಚೆನ್ನಕ್ಕ ಪಾವಟೆ. (2009). ಕಿತ್ತೂರ ರಾಣಿಚೆನ್ನಮ್ಮ. ಬಸವತತ್ವ ಪ್ರಚಾರ ಹಾಗೂ ಸಂಶೋಧನಾ ಕೇಂದ್ರ ಪ್ರಕಾಶನ.
- ಕಲಬುರ್ಗಿ, ಎಂ.ಎಂ. (ಸಂ.). (1999). ಕಿತ್ತೂರು ಸಂಸ್ಥಾನ ಸಾಹಿತ್ಯ. ಭಾಗ-1, ಲಿಂಗಾಯತ ಅಧ್ಯಯನ ಸಂಸ್ಥೆ, ಗದಗ.
- ಹಾಲಪ್ಪ, ಗ.ಸ. (1967). ಭಾರತ ಸ್ವಾತಂತ್ರದ ಬೆಳ್ಳಿಚುಕ್ಕೆ. ಕರ್ನಾಟಕ ಸಹಕಾರಿ ಸಾಹಿತ್ಯ ಸಂಘ.
- ಹಾಲಪ್ಪ, ಗ.ಸ. ಮತ್ತು ಎಂ.ವಿ.ಕೃಷ್ಣರಾವ್, (1962). ಹಿಸ್ಪರಿ ಆಫ್ ಫ್ರೀಡಂ ಮೂವ್‌ಮೆಂಟ್ಸ್ ಇನ್ ಕರ್ನಾಟಕ, ಸಂ.1. ಮೈಸೂರು ಸರ್ಕಾರ.